UDK 821.163.42::003.349.1(497.5-3Imotska krajina)
Primljeno: 12. travnja 2011.
Prihvaćeno: 31. svibnja 2011.
Pregledni članak

Prof. dr. sc. Stjepan Lapenda
Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu
Split, Hrvatska
lapenda@efst.hr

HRVATSKO GLAGOLJAŠTVO I POPI GLAGOLJAŠI S OSVRTOM NA IMOTSKU KRAJINU

Sažetak

Rad daje osnovne naznake o postanku, povijesnom razvitku i značaju glagoljaštva i uporabe staroslavenskog jezika hrvatske redakcije u katoličkoj liturgiji po rimskom obredu kod Hrvata u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji kao bitnoj odrednici u artikuliranju hrvatskog nacionalnog identiteta na tim prostorima. Također se obrađuje i glagoljaško pjevanje svojstveno na hrvatskom litoralu čiji se početci javljaju već koncem 9. stoljeća. Današnja glagoljaška baština veže se za Hrvatsku pokrajinu franjevaca trećoredaca sa sjedištem u Zagrebu. Autor se također osvrće na recepciju glagoljaštva u župama Imotske krajine.

Ključne riječi: *hrvatsko glagoljaštvo; glagoljaško pjevanje; popi glagoljaši; Imotska krajina*

Današnje generacije hrvatskih katoličkih vjernika rođenih poslije liturgijskih reformi proisteklih iz koncilske Konstitucije o liturgiji (bogoslužju), usvojene na II. vatikanskom saboru (1962-1965), teško da mogu dočarati ozračje latinštine koje je bilo pravilo u katoličkoj liturgiji po rimskom obredu ne samo na hrvatskim prostorima, nego i u svim katoličkim crkvama po svijetu. Svi dijelovi mise, osim poslanica, Evanđelja i homilija, od početnog *Introibo ad altare Dei* (Uspinjem se k oltaru Božjem) do završnog *Ite, Missa est* (Pođite, Misa je završena, u značenju: Žrtva je prinesena) bilo je na latinskom jeziku, osim, dakako, u onim hrvatskim, relativno rijetkim župama koje su vodili popovi glagoljaši (gdje riječ pop nije imala ničega pejorativnog već samo distinktivnu funkciju za sintagmu fratarska župa).

Upravo ta blagodat da su Hrvati mogli slaviti sveto misno otajstvo na svom materinskom jeziku od najstarijih povijesnih vremena, bio je jedini takav primjer tijekom stoljeća u Rimskoj crkvi koja je u svom historijskom hodu poznavala

samo dva priznata liturgijska jezika: grčki[1] i latinski, dodajući im ipak, ne baš uvijek dragovoljno, i staroslavenski jezik što su ga pripremili za tu uporabu slavenski apostoli Ćiril i Metod.

Glagoljica kao samosvojna slavenska grafija nastala je sredinom 9. stoljeća na

Hrvatska glagoljica

istočnim prostorima jugoistočne Europe. Znanstvene hipoteze i tumačenja njezina podrijetla veoma su različiti, oprečni, koji put i fabulistički obojeni. Neki su je izvodili iz grčke kurzive ili su joj uzor nalazili u gotskim runama.[2] Bilo je pokušaja da se glagoljica približi pismima nekih istočnih naroda (koptskom, aramejskom, samarijskom i sl.).

No, danas se većina filologa i slavista slažu da je glagoljica posve samostalno inovativno pismo nastalo iz čisto eklezijalno-političkih razloga. Naime, u doba kristijanizacije slavenskih naroda i plemena od Soluna do Moravske i dalje na sjever i istok, dolazilo je do snažnog presizanja od strane tadašnjih političkih sila Istoka i Zapada. I upravo zato slavensko se pismo trebalo razlikovati od rimske latinice i bizantskih grčkih grafema. Autor ili autori glagoljice nisu mogli posvema izbjeći svjesne ili nesvjesne reminiscencije koje su neki naknadno tumačili

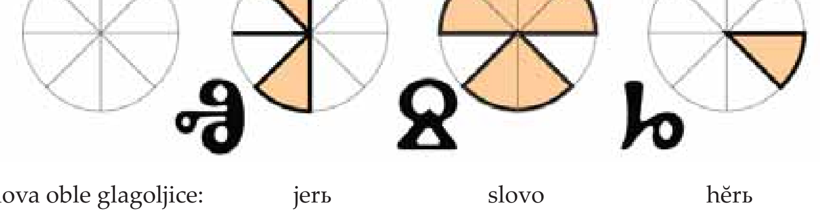
[1] Od nekadašnjeg grčkog jezika u rimskom obredu ostali su do danas u uporabi samo trokratni zaziv *Kyrie, eleison – Christe, eleison* i trokratni zaziv kod klanjanja otkrivenom križu na Veliki petak - *Agios o Theos, Agios ischyros, Agios athanatos, eleison imas* (Sveti Bože, Sveti Silni, Sveti Besmrtni – smiluj nam se!).

[2] Rune, od starogotskog **runo,* u značenju tajna, tajnovito, staro je germansko pismo nastalo vjerojatno početkom naše ere, a podrijetlo mu do danas nije u potpunosti objašnjeno.

kao izravne imitacije.[3] Kao autor glagoljice najviše se spominje solunski redovnik Konstantin koji je, zamonašivši se, se uzeo ime Ćiril. Potvrdom bi bila činjenica da se to slavensko pismo prvotno nazivalo kyrilovicom. Naziv glagoljica izveden je iz riječi glagoljati, u značenju govoriti, reći i recentnog je postanka. Termin je nastao na hrvatskom prostoru svakako poslije 14., bio je poznat još u 16. a posve se ustalio kao terminus technicus u 19. stoljeću. Inače, četvrto slovo glagoljice naziva se glagoli s brojnom vrijednosti 4.

Što se, pak, tiče nastanka same glagoljice, u slavističkim su se krugovima iskristalizirale tri temeljne teorije: egzogena, endogena i egzogeno-endogena. Jedan od vatrenih pristalica egzogene teorije bio je i Vatroslav Jagić (1838-1923), najpoznatiji svjetski slavist druge polovice 19. stoljeća. Po toj teoriji trebalo bi tražiti izvorište glagoljice u nekom stranom grafemskom sustavu, po najprije u grčkom alfabetu, točnije iz grčkog kurzivnog pisma. Takvom poimanju priklanjao se i ruski lingvist Nikola Sergejevič Trubeckoj (1890-1938), veoma blizak lingvističkim postulatima Romana Jakobsona i Ferdinanda de Saussurea. Trubeckoj je pošao i dalje od Jagićeve teorije smatrajući da se glagoljica dijelom preuzimala iz nekih drugih grafemskih sustava (koptskog, sirskog, armenskog, gruzijskog). Josip Hamm (1905-1986), inače svojedobno pročelnik Instituta za slavenske jezike na Bečkom sveučilištu, zalagao se u svojoj mladosti za gotsku tezu.

Endogenu teoriju zastupao je suvremeni njemački slavist Dietrich Gerhardt tvrdeći već 1939. godine da glagoljica počinje križem. Tezu je razradio finski lingvist Georg Černohostov smatrajući da se Ćiril nije želio povoditi za stranim sustavima, već je razradio sustav od nekoliko esencijalnih kršćanskih elemenata: križ kao simbol spasenja, krug kao simbol božanskog savršenstva i trokut kao simbol trinitarnog Boga. Toj skupini znanstvenika također se priključuje suvremeni bugarski slavist, Vasil Jončev, koji je svakom glagoljaškom grafemu opisao kružnicu razdijeljenu četirima linijama na mrežu od osam dijelova. Kombiniranjem tih dijelova nastajali bi grafemi na sljedeći način:

Slova oble glagoljice: jerь slovo hěrь

[3] Nije li, na primjer, hebrejsko ש (shin) jednostavno preuzeto u glagoljsko Ш (ša)?

Thorvi Eckhardt (1921-1979), austrijski lingvist i slavist, a nešto kasnije i Josip Hamm bili su nositelji egzogeno-endogene teorije smatrajući da je autor glagoljice (Konstantin-Ćiril) našao svoje uzore u nekom stranom gramatološkom sistemu i da su se iz nekoliko tipskih uzora unutar tog sustava razvili ostali grafemi.

Hrvati su dugo, iako neznanstveno, nastanak glagoljice vezivali za tzv. jeronimsku teoriju. Prema takvom tumačenju, autor glagoljice trebao bi biti sv. Jeronim, autor Vulgate. Vjerojatno se tako postupilo kako bi se svetačkim autoritetom otklonila sumnja u heretičko ponašanje kristijaniziranih Hrvata. Dubiozu je razriješio Franjo Rački 1861. godine.

Bašćanska ploča

Glagoljica se javlja u dva glavna oblika, kao obla i uglata. Prvobitna glagoljica nije bila ni specifično obla ni uglata, već su se te osobine kasnije izdiferencirale. Tom obliku glagoljice pripadaju najstariji hrvatski glagoljaški spomenici, kao, primjerice, Bašćanska ploča i Bečki listići.[4] Uglata glagoljica je partikularnost hrvatskog oblika glagoljaških grafema i datira početkom 12. stoljeća. Najčešća je

[4] Bečki listići, lat. Fragmenta Vindobonensia, glagoljski su palimpset od dva pergamenska lista (12-16 cm) ispisan poluoblim i poluuglatim slovima. Pronašao ih je Vatroslav Jagić. Odlomak su crkvenoslavenskog sakramentara i po V. Jagiću i Josipu Vajsu najstariji su crkvenoslavenski liturgijski spomenik hrvatske redakcije.

u hrvatskim primorskim krajevima (Istra, Hrvatsko primorje, Dalmacija s dubokim zaleđem, te na zadarskom i kvarnerskom inzularnom arealu). To je razdoblje kada nastaju najljepši glagoljski rukopisi napisani uglatim glagoljskim ustavom (Vatikanski misal,[5] Misal kneza Novaka,[6] Reimsko Evanđelje,[7] Hrvojev misal).[8] Od 14. stoljeća počinje se koristiti poluustavna glagoljica.

Osim crkvenoobrednih tekstova, glagoljicom su se ispisivali mnogi profani tekstovi pravne naravi (Vinodolski, Vrbnički, Krčki zakonici, statuti raznih crkvenih redova i bratovština, razvodi – Istarski razvod, notarske knjige, priče, legende i pjesme). Glagoljica se održala u uporabi među Hrvatima još u prvim desetljećima 19. stoljeća, a u katoličkoj bogoslužju po rimskom obredu sve do liturgijskih reformi II. vatikanskog sabora.

Za opstanak glagoljaškog pisma i staroslavenske liturgije kroz stoljeća zaslužni su veliki mar i ljubav domaćih popova glagoljaša. Glagoljicu su osporavali određeni crkveni krugovi latinske provenijencije (Splitska sinoda 924. i 1059. godine, rimski prvosvećenici Aleksandar II. i Grgur VII, pojedini šibenski, senjski i pulski biskupi, a posebice tuđinske kroatofobične vlasti (mletačka, austrijska i talijanska, kada je Istra Rappalskim ugovorom nepravedno dodijeljena Kraljevini Italiji).

Konstantin Ćiril je svim svojim žarom želio premostiti jaz između zapadne i istočne (bizantske) crkve. Tako je ujesen 867. godine, u Mlecima, pred latinskim klerom zagovarao pravo na uporabu slavenskog pisma i jezika u liturgijskim činima. Već sljedeće godine papa Hadrijan II. daje svoj placet za glagoljaško bogoslužje. Nakon Ćirilove smrti za glagoljicu se zalaže i papa Ivan VIII. pohvalivši popove glagoljaše u njihovoj pastoralnoj skrbi za materinski jezik kojim su govorili kristijanizirani Slaveni.

Treba podsjetiti da je od samog početka širenja staroslavenske liturgije i uporabe glagoljice, latinski kler u Dalmaciji bio izrazito neprijateljski raspoložen prema tim "novotarijama". Naime tada je uglavnom djelovao u dalmatinskim gradovima koji su uživali zapaženu autonomiju, a državno-pravno su potpadali pod jurisdikciju bizantske teme Dalmacije, dok je uglavnom ruralno zaleđe, već posve kroatizirano, potpadalo pod vlast hrvatskih knezova. Pogrešno smatrajući

[5] *Vatikanski misal* prepisan je 1315. godine i nalazi se pohranjen u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici.

[6] *Misal kneza Novaka* prepisan je 1368. godine.

[7] Stoljećima se krunidba francuskih vladara, sve do pada *Ancien régimea,* održavala u gradu Reimsu, gdje se kod kraljeve prisege koristio tzv. *Reimski Evanđelistar,* zapravo jedan stari staroslavenski glagoljski Evanđelistar, za Francuze dugo nepoznata podrijetla. Tek u 19. stoljeću renomirani francuski slavisti Auguste Dozon i Louis Léger znanstveno su ga identificirali kao staroslavenski glagoljaški uradak.

[8] *Hrvojev misal* datira se početkom 15. stoljeća.

da bi se Hrvati, zahvaljujući staroslavenskoj liturgiji i uporabi glagoljice, mogli osamostaliti od splitske metropolitanske Crkve, latinaši su svoje invektive uperili protiv Ninske biskupije kao središta promicanja glagoljaštva. Vrhunac nesnošljivosti događa se na Splitskoj sinodi 924. godine, što izrijekom potvrđuje i članak X. sinodalnih zaključaka. Na to se nadovezuje i prijekor pape Ivana X. hrvatskome kralju Tomislavu zamjerajući mu kao časnom i odabranom sinu Svete rimske crkve što rado pristupa službi Božjoj na barbarskom jeziku.

Usprkos svim nepravednim optužbama i ometanjima, koji su se nastavili i u 11. stoljeću, glagoljaško bogoslužje održalo se i učvrstilo po cijeloj Dalmaciji, njezinom zaleđu i šire. Kasni srednji vijek je donio više razumijevanja između hrvatskih glagoljaša i Svete Stolice. To je doba kada se Zapad u križarskim pohodima izravno upoznaje s različitim oblicima istočnoga kršćanskog bogoslužja i njihovim liturgijskim jezicima (antiohijski, maronitski, sirijački ili sirski, kaldejski obredi). Tada je Inocent IV., rimski prvosvećenik, senjskom biskupu Filipu (1428), a potom i Krčkoj biskupiji (1252), dopustio uporabu staroslavenskog jezika. Koncilijantnom stavu Rimske crkve prema "barbarskim" jezicima u liturgiji još je više pridonijela i politika Firentinske unije.[9] Koncem 13. stoljeća dolazi do značajnog uspona glagoljaške aktivnosti koja će tijekom 14. i 15. stoljeća dostići svoj apogej.

Anžuvinskom prodajom Dalmacije Presvijetloj Mletačkoj Republici (1409) dalmatinskim su biskupima skoro odreda imenovani Mlečani, inače plemenitaši bez kontinuiranog boravka u sjedištima svojih dijeceza, koji su jedva tolerirali djelovanje popova glagoljaša i uporabu staroslavenskog jezika u liturgijskim činima. Takvo stanje potrajalo je sve do propasti Venecije 1797. godine. Kratka francuska vladavina u Dalmaciji nije ometala glagoljašku aktivnost.

Prva glagoljska inkunabula je Misal po uredbi Rimskoga dvora iz 1483. godine, tiskana možda negdje na hrvatskom tlu. Godine 1494. ponovo je tiskan u Senju, 1528. u Mlecima i 1531. na Rijeci. Od tada pa sve do konca 18. stoljeća tiskano je oko 60 glagoljskih knjiga, najčešće i u najvećem broju u tuđini (Mleci, Tübingen, Rim), ali i u našim tiskarama u Senju, Rijeci i možda Kosinju.

Glagoljaško bogoslužje počelo se ukorjenjivati u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji vjerojatno koncem 9. stoljeća, negdje u vrijeme kada su sljedbenici i pristaše slavenskih apostola Ćirila i Metoda, poslije Metodove smrti 885. godine, pod velikim pritiskom franačkog svećenstva, isključivih latinaša, bili primorani napustiti Moravsku, gdje su do tada veoma uspješno misionarski djelovali s punim odobrenjem Svete Stolice i rimskog biskupa. Napuštajući Moravsku, Metodove pristaše, krećući prema jugu i jugoistoku, našli su plodno utočište u južnoslavenskim zemljama.

---

[9] Firentinska unija ugovorena 1439. godine između pape Eugena IV. i bizantskog cara (bazileja) Ivana VIII. bio je pokušaj približavanja i pomirenja dviju kršćanskih crkava koje su se razišle poslije velike shizme 1057. godine.

Protureformatorski Tridentski sabor (1545-1563) obvezao je sva biskupska sjedišta da otvore vlastita sjemeništa u kojima je nastava bila isključivo na latinskom jeziku. To je dovelo do nedostatka glagoljaškog svećenstva u Dalmaciji. Zaslugom i pastoralnom brigom dvojice domaćih nadbiskupa – Vicka Zmajevića[10] i Pacifica Bizze,[11] pristupilo se otvaranju glagoljaških sjemeništa u Zadru (1748) i u Priku kod Omiša (1750). U mnogim vizitatorskim izvješćima pohvalno je pisano o vrsnoj pastoralnoj skrbi popâ glagoljaša u Dalmaciji. Tako zadarski svećenik Amos-Rube Filipi navodi da je "glagoljaško svećenstvo bilo na zamjetnoj moralnoj razini, kudikamo većoj nego što su bila prečasna gospoda u gradovima (tj. latinski kler - op. a.) a bili su ujedno i učitelji, savjetnici i prave vođe svoga vjerničkog hrvatskog puka".

Katoličko svećenstvo u Dalmaciji u 19. stoljeću, od kojih mnogi studiraju teološke znanosti u Rimu i talijanskim gradovima, poglavito u Padovi i Bologni, a neki u Beču, bolje poznaju latinski od staroslavenskog jezika tako da tihe dijelove mise mole latinski, a one koji se pjevaju za puk na staroslavenskom i, dapače, na živom narodnom jeziku.

U vrijeme Hrvatskoga narodnog preporoda đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer i zagrebački kanonik i doživotni tajnik JAZU,[12] Franjo Rački, 1859. godine pred Rimskom kurijom pokreću pitanje statusa i proširenja staroslavenske liturgije kod Hrvata. Tadašnji papa Pio IX., ostavivši oba znanstvenika u nadi da će udovoljiti njihovom traženju, nije ništa konkretnije učinio u vezi s tim pitanjem. Posljednje izdanje hrvatskoga glagoljskog misala izlazi 1927. godine u redakciji Josipa Vajsa.[13] Tekst je većim dijelom transliteriran latinicom.

Konkordatom s karađorđevićevskom Jugoslavijom, koji nikada nije bio ratificiran u tadašnjem beogradskom Senatu zbog opstrukcija patrijaršijske kamarile, papa Pio XII. dopustio je uporabu staroslavenskog jezika i glagoljice, ali samo u

[10] Vicko Zmajević (1670-1745), barski (s titulom *Archiepiscopus et Primas Serbiae*) i zadarski nadbiskup, apostolski vizitator za balkanska područja pod otomanskom vlašću (sa statusom *in partibus infidelium*), pobornik glagoljaštva. Nije doživio otvaranje glagoljaškog sjemeništa u Zadru. Otvorio ga je 1748. godine njegov nasljednik, Mate Karaman.

[11] Pacific Bizza (1696-1756), splitski nadbiskup. Godine 1750. u Prikom kod Omiša utemeljio je glagoljaško sjemenište koje je nerazumno ukinuto 1879. godine.

[12] Utemeljitelji te najznačajnije hrvatske znanstvene institucije nazvali su je na latinskom jeziku *Academia artis et scientiae Slavorum Meridionalium,* što znači doslovce *Južnoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.* Prema tome, pogrešno se nazivala "jugoslavenskom", budući da su Strossmayer i Rački u nju uključivali i Bugare koji nikada nisu bili "Jugoslaveni" već samo Južni Slaveni.

[13] Josip (češki: Josef) Vajs (1865-1959), ugledni češki slavist, uključio je u raster svojega znanstvenog proučavanja i hrvatsku glazbenu historiografiju (*Űber den liturgischen Gesang der Glagoliten*). Posebno je zaslužan za radove *Novo izdanje staroslavenskog misala, Kanon hrvatsko-glagoljskog vatikanskog misala XIV. stoljeća* i *Red mise* (*Ordo missae*), najstarijega glagoljskog misala.

opsegu predviđenom dekretima Svete Stolice iz 1898. i 1906. godine. No, ono što se ne može zanijekati jest činjenica da je višestoljetno postojanje staroslavenskog bogoslužja po rimskom obredu, uz uobičajeno i od Svete Stolice davno prihvaćeno za grko-katolike (katoličke vjernike istočnog obreda u jedinstvu s Rimskom crkvom), poslužilo kao važan i relevantan presedan na II. vatikanskom saboru za uvođenje živih narodnih jezika u katoličku liturgiju po rimskom obredu.

Glagoljaško pjevanje je poseban način liturgijskog pjevanja Zapadne crkve, koji se razvio i održao u hrvatskim primorskim prostorima. Ova vrsta liturgijskog pjevanja javlja se vjerojatno koncem 9. i početkom 10. stoljeća u bizantskoj Dalmaciji, a posebice se njegovala u benediktinskim glagoljaškim opatijama i prioratima. Zahvaćala je i zaleđe Splita ne mimoilazeći i imotski kraj. Prvi historijski vjerodostojni zapisi o glagoljaškom pjevanju na hrvatskim litoralnim prostorima datiraju iz vremena pape Aleksandra III. kada je pri njegovom kratkom posjetu Zadru zapisano da ga je vjerni puk dočekao s laudibus et canticis in eorum sclavica lingua (s pohvalama i pjesmama na njihovom slavenskom jeziku). Nažalost, veoma su rijetki primjeri notirane glazbe u glagoljaškom pjevanju. Tako, na primjer, u Misalu kneza Novaka (1404), tekst Creda (na staroslavenskom: Vjeruju) markiran je s 22 mala kružića koji su pjevača upućivali na način izvođenja glazbene linije. U Misalu kneza Hrvoja (1404) simbolima su dani naputci za uloge u pjevanju Muke Gospodina našega Isusa Krista.

Glagoljaško pjevanje treba svakako razlikovati od staroslavenskog crkvenog pojanja u Pravoslavnoj crkvi (tropari, ektenija, prokimen...). Glagoljaško pjevanje njegovali su popovi glagoljaši na staroslavenskom jeziku hrvatske redakcije. Dopunjavali su ga laici ugrađujući u tu crkvenu tradiciju i narodne pjesme kojih nije bilo u Rimskom obredniku (Gospin plač, hrvatska varijanta staroga latinskog kantika Stabat Mater, te svima poznata božićna pjesma U se vrime godišća). Time su ti paraliturgijski kantici, protkani narodnim folklorom, uspješno utkani u sveukupni liturgijski život hrvatskog puka u Dalmaciji, pa i cijeloj Hrvatskoj.

Liturgijskom reformom II. vatikanskog sabora u svim se hrvatskim biskupijama uvodi standardni hrvatski književni jezik u liturgijski život. Za neglagoljaške župe u kojima se dotad koristio latinski jezik to je bio pravi revolucionarni zaokret, dok je za glagoljaške župe primorske i dalmatinske Hrvatske to bio bolan rastanak sa stoljetnom bogatom, partikularnom u katoličkom svijetu, pučkom tradicijom te zametanje mnogih kantika i himni staro-crkvenoslavenskog bogoslužja kao nečeg što je bilo i što se doživljavalo kao specifično i izvorno u okrilju katoličanstva.

Danas se još povremeno, ali sve manje, glagolja u Vrbniku, u Senju, Zadru, na zadarskom otočnom arealu, dok se glagoljaški napjevi na suvremenom hrvatskom tekstu pjevaju još na zadarskom i šibenskom otočju, u okolici Splita, na

Hvaru, Braču i Šolti i u omiškim Poljicima. Svojedobno je jedan hrvatski velikodostojnik zgodno pripomenuo "da je – kojoj zgodom – 'Zdravo Tilo Isusovo' bilo sastavljeno na latinskom, grčkom ili francuskom jeziku, danas bi bilo uvedeno po svim katoličkim crkvama u svijetu na isti način kao i 'Ave verum', jer na izvanredno jednostavan način izriče svu dubinu euharistijske teologije".

Što je danas ostalo od glagoljaštva u Crkvi u Hrvata? Malo ili ništa. Ipak ima nade da se ta višestoljetna tradicija oživi i sačuva. Naime, Hrvatska pokrajina franjevaca trećoredaca glagoljaša sa sjedištem u Zagrebu vuče svoje korijene još iz vremena svojega utemeljitelja, Franje Asiškoga. Prve sigurne povijesne isprave o nazočnosti franjevaca trećoredaca u Zadru datiraju 1235. godine. Provjerena arhivska građa o djelovanju franjevaca trećoredaca u Splitu i okolici je iz druge polovice 14. stoljeća. Nema jasne arhivske potvrde da je omiški franjevački samostan iz 1515. godine bio kanonski povezan s kućom maticom u Zadru. Do pravno-kanonskog ujedinjenja franjevaca trećoredaca glagoljaša u Dalmaciji i Istri s drugim trećoredcima, dok im je general Reda na čelu, došlo je 1602. godine u Rimu. Sada su franjevci trećoredci glagoljaši razasuti svuda po Hrvatskoj i u hrvatskoj dijaspori u inozemstvu. U Dalmaciji imaju nekoliko samostanskih kuća i vode neke župe (Sveti Mihovil na Dugom otoku, sv. Pavao Pustinjak na otoku Ugljanu, samostan sv. Ivana Krstitelja i crkva sv. Mihovila u Zadru, te župna zajednica sv. Josipa u Splitu od 1939. godine).

Iako o glagoljici i glagoljaštvu uopće postoji obilje stručne i povijesne literature, isto se ne bi moglo reći za rad i djelovanje popa glagoljaša u Imotskoj krajini. Njihovu nazočnost na tim prostorima može se podrobnije pratiti tek poslije Tridentskog sabora. Naime, svi mjesni ordinariji (biskupi) morali su svakih nekoliko godina poći u Rim podnijeti pismeno izvješće Svetoj stolici[14] o pastoralnom radu u svojim dijecezama. Prateći izvješća makarskih biskupa može se steći prilično dobar uvid o popima glagoljašima u Imotskoj krajini koja je kanonski potpadala u nekadašnju Makarsku biskupiju.

Iz kanonskih izvješća tadašnjega makarskog biskupa, fra Bartula Kačića Žarkovića, saznajemo obilje zanimljivih podataka o stanju pučanstva i pastoralnom radu na području župâ Imotske krajine. Tako izvješće biskupa Bartula Kačića Žarkovića u vrijeme pontifikata Urbana VIII. navodi da u njegovoj biskupiji ima 14 samostanskih župa. Sedam ih se nalazilo na prostoru današnje zapadne Hercegovine, jedna u Cetinskom kraju, a šest u dalmatinskom dijelu bivše Makarske biskupije. Od toga su samo dvije župe bile na prostoru današnje Imotske krajine – Vrhdol (sada Rašćani i Krstatice) i Kamenmost.

U kanonskom izvješću makarskog biskupa iz 1626. godine saznajemo da većinu župa opslužuju franjevci latinaši – redovnici Manje braće (Ordo fratorum mi-

14 Posjet koji se naziva *Ad limina apostolorum* što se kod nas prevodi kao *posjet apostolskim grobovima.*

norum), ali da postoje također tri župe u kojima služe mise (služe misu) "svećenici koji bogoslužje slave slovenskim jezikom".[15] Jedna od njih je u Podgori s dvjema crkvama (Svih Svetih i sv. Tekle), druga je u Zagvozdu posvećena sv. Mariji (danas župa Gospe od Karmela – op. a.) nedavno sagrađena, dok je treća bila u Brelima, također s dvjema crkvama (sv. Nikola i sv. Stjepan Protomučenik) s oko 200 kuća.

Deset godina kasnije, u kanonskom izvješću iz 1636. godine,[16] imamo nešto podrobnije podatke: "Četvrti samostan je u Imotskom s deset svećenika redovnika (franjevaca latinaša op. a.), četiri klerika (bogoslova i sjemeništarca), dva brata laika i deset drugih mladića (obično mlađih ljudi koji će vjerojatno izabrati redovnički poziv – op. a.). U imotskom kraju su četiri župe: Podbila, Sovići, Drinovci i Kamenmost s ukupno 500 domaćinstava. Na tom su prostoru također četiri crkve ili kapele od kojih su tri skoro u ruševnom stanju".

Izvješće također navodi da se "tim župama pridružuju i tri župe koje opslužuju svećenici koji svete službe obavljaju slavenskim jezikom" (popi glagoljaši – op. aut.). Izvješće ih taksativno nabraja: Podgora, Zagvozd i Brela s napomenom da sve imaju uredno, što će reći kanonski valjano, opremljen bogoslužni prostor. Za župu Zagvozd precizira se da ima četiri popa glagoljaša.

U arhivalijama iz 1622. godine spominje se zagvoški glagoljaš don Petar Nikolić koji je pastoralno djelovao izvjesno vrijeme i u podgorskom samostanu. Također se bilježi i nazočnost, među ostalima, i zagvoškoga glagoljaša, don Marka Režića u vrijeme biskupa Lišnjića. Zanimljiv je i nešto kasniji slučaj makarskog svećenika latinaša, don Krešimira Ljubića koji je dobio dispenzu svoga ordinarija 1881. godine da "može glagoljati svetu misu" u povodu obilježavanja prve obljetnice enciklike pape Lava XIII., kojom je počastio misionarsko djelovanje svete braće Ćirila i Metoda.

Stanje i djelovanje popa glagoljaša na prostorima Imotske krajine poprima druge, povoljnije vizure poslije Morejskog rata (1684-1699). Tada popi glagoljaši počinju preuzimati pastoralnu skrb za sela Opanci, Lovreć i Studenci. Ovi su svećenici već od davnina službovali u susjednim selima (Grabovcu, Cisti, Dobrinju i Svibu). No, Zagvozd je još dugo ostao glavnim glagoljaškim uporištem koje je, što je vidljivo iz jednog izvješća apostolskog vikara Nikole Bijankovića iz 1692. godine, tada imalo "preko 400 duša".

Iz jednog vizitatorskog izvješća iz 1705. godine saznajemo da su popi glagoljaši djelovali u svim selima jugozapadnog dijela Imotske krajine već početkom 18. stoljeća. Nazivi mjesta su doslovce navedeni: Zagvozd, Rastovac, Medov Dolac, Grabovac, Opanci, Lovreć, Studenci.

---

15 *Quas tenent presbyteri in Illirica idiomate sacra facientes* (tadašnji kolokvijalni latinski izričaj za pope glagoljaše).

16 *Relatio Ecclesiae Macariensis ad limina apostolorum data ab episcopo Macariensis.*

I poslije tursko-mletačkog razgraničenja, te tijekom cijeloga 18. stoljeća Zagvozd i nadalje ostaje rasadištem i jakim glagoljaškim uporištem, čiji revni svećenici proširuju svoju pastoralnu skrb na okolna mjesta u Imotskoj krajini: Župu, Rašćane, Krstatice, imotska Poljica i Lokvičiće. Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća (do liturgijskih reformi i uvođenja živoga jezika u katoličko bogoslužje po rimskom obredu) stanje u župama Imotske krajine nije se bitno mijenjalo. Franjevačke župe i nadalje su ostale latinaške, a župe s dijecezanskim svećenstvom glagoljaške. Posljednji i dugogodišnji župnik – pop glagoljaš u poljičkoj župi sv. Ane bio je don Petar Prelas.

Literatura

Bratulić, Josip:
- *Leksikon hrvatske glagoljice*, Minerva, Zagreb 1995.
- *Žitija Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1998.

Damjanović, Stjepan u: *Hrvatski Leksikon*: Glagoljica, I. svezak A-K, Zagreb l996.

Fućak, Jerko: *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb l975.

Fučić, Branko:
- *Glagoljski napisi*, Djela JAZU, knj. 57, Zagreb 1982.
- *Croatian glagolitic epigraphy*, Osborne, London 1999.

Hollós, Attila: *Introduction into the history of church slavonic*, Akadémia kiadó, Budapest 2004.

Horvat, Jasna: *Az, roman o glagoljici*, Naklada Ljevak, Zagreb 2009.

Kovačić, Slavko:
- *Najstariji izvještaji o stanju Makarske biskupije u Tajnom vatikanskom arhivu (1626-1658)*, Nadbiskupski arhiv, Split 1975.
- *Glagoljica, glagoljaši i glagoljaštvo*, Godišnjak Župe Gospe od Karmela, Zagvozd 1996.
- "Iz povijesti Makarske biskupije", u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa "Fra Bartul Kačić Žarković"*, Sućuraj-Brist 1995.

Léger, Louis: *L'Evangéliaire slavon de Reims, dit: Texte du sacre (édition fac-similé en héliogravure)*, Paris 1899.

Lukas, Živko: *Sveti Ćiril i glagoljica, knjižnica povijesti*, knj. 2, Hermes Consulting, Zagreb 1994.

Nazor, Anica: *„Ja slovo znajući govorim...“*, Erasmus, Zagreb 2008.

Reljanović, Mario: "Enciklika Grande Munus i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji" (ur. Franjo Šanjek), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43(2001), str. 355-374.

Smržik, Stephen: *The Glagolitic or Roman-Slavonic liturgy*, Slovak Institute, Rome 1959.

Tandarić, Josip Leonard: *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993.

Tisuću i sto godina od smrti Metodijeve: Ćirilometodsko kulturno-književno nasljeđe u Hrvata (ur. Anica Nazor), Staroslavenski zavod "Svetozar Ritig", Zagreb l986.

Zbornik radova sa Znanstvenog skupa "900 godina Bašćanske ploče (1100-2000)", sv. 42, Primorsko-goranska županija, tiskara Žagar, Rijeka 2000.

Žubrinović, Darko: *Hrvatska glagoljica, biti pismen – biti svoj*, HKD sv. Jeronima, Zagreb 1996.

Résumé

LE MOUVEMENT GLAGOLITIQUE CROATE ET SES PRÊTRES AVEC UN REGARD SUR LE PAYS D'IMOTSKI

L'auter y expose sommairement l'origine, le développement historique et l'importance de l'usage de l'alphabet glagolitique et de la langue vieux-slave ecclesiastique (leslavon d' Eglise) dans la liturgie latine du rite romain chez les Croates en Istrie, sur le littoral croate et en Dalmatie constituant la déterminante esentielle de l'dientité nationale croate dans ces contrées. Il y est aussi question du chant liturgique dit glagolitique popre au littoral croate depuis le IXe siècle. La tradition glagolitique d'aujourdh'hui est inhérente à la Province Croate du Tiers-Ordre fraciscain (Ordre des franciscains séculiers) avec leur siège à Zagreb. Y est abordée aussi la réception du glagolitique dans le Pays d'Imotski.

Mots-clé: le glagolitique croate; chant glagolitique; prêtres glagoliqiques; Pays d'Imotski